

Várszegi Tibor

A FÉNY KÜRTJE ÉS A KÜRT FÉNYE¹

– a jászok kürtje faragványainak jelentéséről, avagy az elveszett evidencia megtalálása –

Bevezetés

*Nem nagy hírű város Jászberény városa,
És itt a nyakam, hogy nem is lesz a soha,
De van abban egy kürt, van annak nagy híre,
Akkora, hogy nem fér a jászok földére,
[...]*

*Megérdemli a szót és jobban, mint sok más,
Mikre akárhányszor volt időfogyasztás;
Megérdemli a szót, nem is leszek fősvény,
Kutatva, melyik a legrövidebb ösvény?”
Petőfi Sándor*

Fényből lettünk, fénné leszünk – ezzel a néhány szóval is összefoglalhatnánk a jászberényi Jász Múzeumban őrzött Lehel kürtjeként is ismert elefántcsontból készült kürt díszes faragványainak üzenetét, ha azt egyetlen egyszerű mondatba kellene sűríteni. Kétségtelen, hogy ez a mondat a mára megszokottá vált „*porból lettünk, porrá leszünk*” kijelentés ellenhatásaként értelmezhető. E kétféle kijelentés egymással ellentétes tartalma ezúttal szó szerint is olyan távol esik egymástól, mint Ég és Föld. A fény- és szeretetvallások hajdani evidenciáját kifejező előbbi mondat manapság a porba, vagyis az anyagba süllyedt világkorszak tombolásának idején meglehetősen nehezen látható be. E két ellentétes kijelentésben a fény és a por, valamint az e szavaknak megfelelő Ég (szellem) és Föld (anyag), mint az ember önértelmezésének két véglete áll egymással szemben.

¹ Az alábbi szöveg harmadik, egyben befejező darabja a Jászberényben töltött 32 esztendőm összefoglalásának. Előbb a *Kis jászberényi színháztörténet* c. írásomban (Jászsági Évkönyv 2017) a színházművészet szemszögéből viszonylag részletesen dokumentálva foglaltam össze azt a viszontagságos három évtized eseményeit, amelyeknek munkahelyemen, a jászberényi főiskolán és a városi kulturális közéletben részese voltam (tanítóképzés, befogadó színház alapítása). Majd a *Hollók a Jászságban – esszé a valószínűtlen megvalósulásáról* c. írásomban (Jászság Évkönyv 2018) a Jászságtól történő elválás nem hétköznapi, természetfölötti csodálatos élményét és annak tanulságait osztottam meg az olvasóval, már amennyire a szavak által az kifejezhető, illetve tudatszinttől függően az olvasó számára többé vagy kevésbé megérthető. Jelen írás egy készülő könyv bevezetése, amelyben részletesen kifejtem, hogy a jászok kürtjének faragványai miként olvashatók egységes szöveggként, és konkrétan milyen mának is szóló üzenetet tartalmaz.

Az összefüggés, amely szerint a kürt és annak faragványai a Fény információját hordozzák, mára teljességgel elhomályosult. Ezt az egykor feltehetően kivételes szertartásokkor használt és erre a célra is készített kürtöt mára nem tudjuk másnak, pusztán tárgynak látni, a rajta levő faragványokat pedig díszítőelemként értelmezni. Ebből a kürt szakralitásához méltatlan alantas perspektívából valóban képtelennek, sőt bizarrnak tűnik a Fény és a kürt közötti összefüggés felismerése, olyannyira, hogy nem csak a tudománytalanság vádját kell elviselnie annak, aki ezt képviseli, de megmosolyogtató reakciókat vált ki, vagy – ahogy nemegyszer magam is megtapasztaltam – még gúny tárgyát is képezi. Pedig, ha legalább kis időre szakítanának elbizakodottságukkal a vádlók, elgondolkodhatnának azon, hogy a 18 jász település egyikének neve *Jászfényszaru*, amely közvetlenül is utal arra, hogy azok számára, akik hajdan e nevet adták településüknek, a Fény és a kürt közötti összefüggést még magától értetődőnek tekinthették. Sőt, e településnév utal arra is, hogy nem egyetlen kivételes tárgy – jelen esetben az elefántcsontból készített kürt –, de mindenféle kürt a Fény információjának hordozója lehetett. A település elnevezése utal tehát arra is, hogy az állatok szarvából-szarujából készített bármelyik kürtöt összefüggésbe hozhatták a Fénnyel, amely minden Nap-, tehát Fény- és szeretetvallású ősi népnél evidenciának számított. A legenda szerint, amikor hajdanán a kürtöt a mai Jászfényszaru határában a földből kiásták, fényes volt. Ezt a megállapítást ma kizárólag a szem által közvetlenül látható fényességként értelmezzük. E könyv célja, hogy rávilágítson, a kürt ma is fényes, a megfelelő kódok felismerése után a Fény információit közli, és azt hozza működésbe. Aki pedig manapság sorra látogatja a Jászság településeit, már a felületes szemlélődés után is megállapíthatja, hogy Jászfényszaru a valóságban is talán a legfényesebb települése a Jászságnak.

Nem teszek mást, mint 15 általam olvasott azon szerző² megállapításait veszem sorra és helyezem rendszerbe, akik valamilyen módon foglalkoztak a kürt faragványainak jelentéseivel. E szerzők mindegyike megegyezik abban, hogy a faragványok alakjai és szimbólumai teljes egészében a magyar mitológia részei. Itt kell sajnos nagyon hangsúlyosan megjegyezni, annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben a legjobb tudomásom szerint kizárólagosan a magyar mitológiát alapul vevő szövegek születtek a jászok kürtjéről, a Jász Múzeumban még mindig a magyar kultúrától, a magyar néplélektől és népszellemtől idegen bizánci cirkuszi játékokat ábrázoló jelenetekről szóló ismertetőszöveg fogadja a látogatókat. Jómagam a 15 szerző munkáit Ipolyi Arnold, Kandra Kabos és Berze Nagy János magyar mitológiáról írt munkáival hasonlítottam össze, amely alapján minden általam olvasott szerző megállapításait meg is erősíthettem. Szemben a mára halottá vált görög és római mitológiákkal az élő magyar mitológiára hivatkozó szerzők megegyeznek abban is, hogy kutatási területüknek megfelelően a faragványokra történeti-őstörténeti, kisebb részben művészettörténeti szemlélettel tekintettek.

2 BAKAY Kornél, BORN Gergely, CSAJÁGHY György, DÉCSY Antal, DIÓSZEGI Vilmos, FALVAY Károly, FARKASINSZKY Tibor, HAJNAL Gyöngyi, KISS Irén, KOZSDI Tamás, LÁSZLÓ Gyula, MAKKAY János, TÁBORI László, TÓTH József, VÁRALLJAI CSOCSÁN Jenő.

Gyárfás Rezső metszete (1879)

László Gyula rajza (1973)

Egy kivétellel a szerzők megegyeznek abban is, hogy megállapításaikat nem helyezték rendszerbe. Voltak közöttük olyanok, akik választott őstörténeti gondolatmenetük illusztrálására néhány faragványt emeltek csupán ki, és voltak többen, akik a faragványok mindegyikére történő ismertetésük során a teljesség igényével lépetek föl. Farkasinszky Tibor kivételével azonban az egyes faragványokat elszigetelten kezelték, vagy csak néhány faragvány között teremtettek összefüggést, a teljes egész összefüggésrendszerét nem tárták fel.

Farkasinszky Tibor 2007-ben megjelent könyvében részletes nyelvi etimológiát sem nélkülöző őstörténeti szemléletmóddal közelít. A Lélek-Szellem-Test ősi hármasságának rendező elve szerint állítja fel rendszerét, ebből vezeti le minden egyes faragvány jelentését, egyúttal ennek alapján fogalmazza meg a faragványok teljességének, így a kürt egészének üzenetét is. Jómagam a művészettörténet segédtudományaként létrejött ikonográfia, valamint az ikonológia szemléletmódjával és módszereivel ugyanezt az ősi hármasságot választottam rendező elvként azzal a különbséggel, hogy sorrendiségét Farkasinszky Tiborral ellentétben a Szellem-Lélek-Test egymásutániségában alkalmazom. 2014 őszén kezdtem behatóbban foglalkozni a kürttel,³ amikor már túl voltam néhány dolgozaton, amelyek a magyar (nép)

³ A *Jászok dicsérete* munkacimmel készült történelmi dal- és táncjáték szöveggönyvének elkészítése kapcsán kezdtem kutatásba a kürtre írt faragványok feltárása érdekében. A feltárás kapcsán a kürt faragványainak középpontba állításával a jelenetezés és a szöveggönyv egy változata kb. 80 %-osan el is készült 2015 késő tavaszára, ám ta-

Passuth Ödön rajza (1905)

sem fog meg bennem. Így viszont a kürt egyszer csak egy pillanat alatt váratlanul és hirtelen. A kérdés feltevésének másodperceiben azonnal meg is mutatta önmagán az olvasás kezdő és végső pontjait, az olvasás irányát-irányait, a hangsúlyokat és a kitérőket, valamint már akkor néhány szavakra váltható üzenetet is. Ezek alapján feltételezem, hogy az általam olvasott szerzők jellemzően a vésetrajzok valamelyikét használták, a kürtöt magát csak kevés alkalommal látták, kézbe pedig csak kivételes szerencse alkalmából vehették, ha vehették (sőt, személyesen ismerek olyan szerzőt, aki csak a rajzokat látta, a kürttel magával soha nem találkozott). Talán a faragványok kiterített rajzainak kétdimenziós szemlélésének tudható be, hogy eddig még senkinek nem jutott eszébe az az evidencia sem, hogy a kürt tengelyeit kijelölje, hiszen az háromdimenziós szemlélés közben sokkal egyszerűbben és nyilvánvalóbban feltárul.

pasztalva, hogy alkotótársaim nem ezt a szemléletet tartották fontosnak, a szöveggönyv félbemaradt. Sőt, egy idő után a készülő előadás annyira eltávolodott a történelmi és/vagy mítoszi hagyományok általam képviselt szemléletétől, hogy számomra vállalhatatlanná vált, ezért a dramaturgiai és színészi feladatokat is visszamondtam, minden más későbbi konfliktus ennek lett következménye. Ezek után kényszerből, hiszen addigra már az általam képviselt alapítvány számlájára meglehetősen sok pályázati támogatás érkezett, pusztán a pénzügyi lebonyolító képviselőjében vállaltam feladatokat. 2015. december elejétől kezdve – amikor alkotótársaim kérésére a „produkció érdekében” már a sajtónak sem nyilatkozhattam – honorárium nélkül végeztem a pénzügyi feladatokat egészen a teljes elszámolás lezárásáig, 2018. június végéig.

táncot, (nép)mesét és gyerekmondókákat nyitották meg e hármasságot szem előtt tartó rendező elv szerint.

A jászok kürtjével kapcsolatban azt a kérdést tettem fel, vajon olvashatók-e a faragványok egységes és koherens szöveggé. A kérdés megválaszolásában meghatározó szerepet játszott Máté György szobrászművész kollégám által készített – egyébként az általam ismert legpontosabb – másolat, melyet évekkorábban ajándékba kaptam tőle. Ha ezt a másolatot nem nézhettem volna és nem foghattam volna kézbe naponta többször, talán még a kérdés

Jómagam tehát nem tettem semmi különöset, pusztán a 15 szerző megállapításait az ikonográfia és ikonológia szabályai szerint rendszerbe, ill. Farkasinszky Tibor nagy ívű munkájához képest új rendszerbe helyeztem.⁴ *Azt találtam, hogy 4 közismert kód segítségével közérthető üzenet tárul fel, amely közérthető nyelven közölhető.* Előrebocsájtva: az üzenet lényege az általam alkalmazott ikonográfiai és ikonológiai eljárások szerint is szinte ugyanaz, amely Farkasinszky Tibor ősi dualista isten- és világszemlélet bölceletét alapul vevő rendszeréből levezetésre került. „*A faragványok egészét áttekintve az a benyomásunk – írja –, hogy ősi magyar népi-nemzet(ség)i (-pogány) vallásunk templomában nézelődünk az istentiszteleti szertartás közben*”.⁵ Kiegészítésképpen e lényegyet a megfelelő levezetések után annyival egészítem ki, hogy a szertartás az Istenemberré történő válás egyéni, nemzet(ség)i és egyetemes emberi szinten történő beavatási útvonal mentén zajlik, amely az ember számára a legfontosabb életfeladatot jelenti a mindenkori jelenben és a jövőben.

Nem állítom, hogy a faragványok olvasásának nincs több kódja, ám az általam felismert 4 kód alapján a kürtre faragott üzenet néhány másodperc alatt is olyan mélységben és részletességgel feltárul, hogy akár egy féléves kurzust is lehet róla tartani. Üzenete feltárható közérthető nyelven, tudományos paradigmákon kívül eső rendszerben, idegen szavak, valamint szakmai kategóriák és speciális terminológia használata nélkül is.

Pusztán az érdekelt, hogy itt és most mi olvasható el rajta. Nem tértem ki történeti-művészettörténeti vitákra, bár kétségtelen, hogy több esetben egyes megfogalmazásaim állásfoglalások is egyúttal: ilyen például a már említett élő magyar mitológiából történő kiindulás. Nem jártam utána például annak sem, hogy mikor készíthették, hiszen a különféle szerzők azt a VII. századtól a XIII. századig több időszakra is besorolják. Megjegyzendő, hogy az ikonográfia szempontjából keletkezése a késő avarkorra, akkor is a VII. sz. közepére-második felére tehető, ugyanis erre a korszakra volt jellemző az ún. „horror vacui” ábrázolás, vagyis a figurák szoros egymásmellettsége, a honfoglalás(ok) idejére a figurák közötti távolság már nagyobb volt. Nem tekintem feladatomnak azt sem, hogy a kürt vajon lehetett-e Lehel vezéré, bár arról, hogy nem lehetett, megbízható forrásaink vannak, amelyek szerint egy Molnár Ferenc nevű jász-kun kapitány a császár kegyeinek elnyerése reményében „hencegett” ezzel először Mária Terézia udvarában. Ugyancsak ő találta ki azt is, hogy akkor csorbult ki, amikor 955-ben az augsburgi csata után Lehel agyonütötte vele a német császárt. Mindezek valami miatt – bár nagyon tanulságos lenne utánaeredni az okának – any-

4 Az irodalomtudományon belül a recepcióesztétika is módszerként használja az új rendszerbe történő állítást. Wolfgang Isernek a strukturalizmusból átvett *szelekció – kombináció – viszonyba állítás* sorrendjét alkalmazó módszere során előbb a műalkotással kapcsolatos már feltárt tények számbavétele és szelekciója során új, eddig nem használt kombinációk rendje tárul fel, amely új rendszerbe történő állítása vezet el addig meg nem fogalmazott felismerésekhez. ISER, Wolfgang: A fikcionálás aktusai. In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei I–IV.*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996., IV. kötet 85–129. o.

5 FARKASINSZKY Tibor: A lehel kürtje faragványainak jelentéséről. Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 2007, 99. o.

nyira elterjedtek a köztudatban, hogy máig sem lehet kiirtani, pedig Nemes Decsy (többek szerint Décsy) Antal már 1814-ben hangosan tiltakozott ellene. Ugyancsak nem tekintem feladatommak utánajárni, miként kerülhetett a kürt a jászokhoz, bár a köztudatban szerepel az a nézet is, hogy éppen a már említett Jászfényszaru határában találták. Amennyiben ez minden kétséget kizáróan beigazolódná, úgy ez tovább erősítené a kürt és a Fény egykor evidenciának számító összefüggését. Úgy tudni, a kürtön szereplő szájra emlékeztető ezüst rozetta egykor levált a kürtől és pótlásra került, ám ugyancsak nem tekintem feladatommak kideríteni, hogy ez igaz-e, és ha igen, ugyanaz a forma került-e vissza, vagy korábban valami más kép volt a helyén. Nem bonyolodom bele abba sem, hogy lehetett-e harci kürt vagy csak kizárólag kivételes alkalmakkor használt ivókürt volt-e. Az ikonográfiai feltárás persze automatikusan leteszi a voksot az ivókürt mellett, pláne, hogy tudunk egy forrásról, amely szerint 1867-ben az akkori jászkapitány lováról le- vagy felszállás közben eltörte a kürt végét, amelyet pótolni kellett. A leírás szerint korábban nem volt fújható a kürt. Az ivókürt funkcióra utal a „kürtszáj” elnevezés is, amely szerint nem a fújásra, hanem a másíkra, az ivásra alkalmas végét illeték ezzel az elnevezéssel.

A részletes levezetés előtt befejezésül kis magyarázatra szorul az a korábban tett megjegyzésem, amely szerint a faragványok közérthető üzenetet tartalmaznak, amelyeket ráadásul közérthető nyelven el lehet mondani. És e bevezetésben a megfelelő tudományágak megjelölése gyanánt mégis használtam két idegen szót, az ikonográfia és az ikonológia szavakat. Előljáróban e két latin elnevezés jelentéséről annyit érdemes megjegyezni, hogy az ikonográfia (kép+rajz) a művészettörténetet mint formát leíró jelleggel kutatja (ide lesz majd besorolható a 4 kód is), az ikonológia (kép+logosz/ész) a formát mint értelmezést kutatja, amely tágabb összefüggésbe helyezi a képi információkat. Nem használok egyéb speciális terminológiákat és kategóriákat sem alkalmazok, és idegen szavakat kerülve csak magyar szavakat használok, e két idegen szó beillesztésével is csak arra kívánok utalni, hogy jelezsem, a közérthetően elmondott üzenet mögött áll két tudományág is.

Tapasztalatból tudom azt is, hogy gondolatmenetem szempontjából létezik két fontos magyar szó, amelyet nem kezelünk ugyan idegen szavakként, ám valódi jelentéseik mára elhomályosultak, így – mintha idegen szavak lennének – mégis magyarázatra szorulnak. A Szellem-Lélek-Test alkotta hármasságban a „test” szavunk jelentését még csak felismerjük valahogy, ám a másik két elem esetében már bajban vagyunk, különösen akkor, amikor a Szellem és a Lélek különbségeiről kell beszélnünk. Nem véletlen, hogy majd minden európai nyelvben e két fogalom egymás szinonimájaként használatos még szótári alakjukban is, ám – ahogy majd látni fogjuk – a két szó kétféle eredete az élő magyar nyelvben pontosan utal a jelentéskülönbségekre még akkor is, ha a beszédben ma már ezt nem ismerjük föl. Előljáróban elegendő legyen annyit megjegyezni, hogy „Szentlélek” szavunkat valójában „Szent Szellem” kifejezésként kellene használnunk, ha a fogalmak valódi jelentése szerint

kívánnánk kifejezni magunkat. Ezért ez a könyv valójában két könyv: az egyik a jászok kürtjének faragványairól szóló ikonográfiai és ikonológiai szemléletű feltárása, a másik pedig egy könyv a könyvben, amely önállóként is olvasható, a Szellem-Lélek-Test hármasságában az alkotóelemek egyenkénti tartalmáról és azok egymásra hatásáról szól.

„...*kutatva, melyik a legrövidebb ösvény*” (Petőfi), fordítsuk immár figyelmünket a részletek felé, és kövessük lépésről lépésre, amint a 4 közismert kód alkalmazása feltárja a hajdani evidenciát, megnyitja a kürtfaragványok jelentését.⁶

---

⁶ Ahogyan Petőfi Sándor a pesti forradalom kitörése miatt kénytelen volt félbeszakítani Lehel vezérről elkezdett eposzát, szinte ugyanazon okból a munka felénél úgy kellett váratlanul félbeszakítani nekem is az írást 2018 augusztusának végén: „hí a haza”.